

Zübdetü'l-'İrfân Şârihi Muhammed Emîn Efendi'nin Pâluvî'ye İtiraz Ettiği Bazı Kıraat Vecihleri*

Halil İbrahim ÜREN¹ Ali ÇİFTÇİ²

¹ Öğr. Gör. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi, Kuran-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Anabilim Dalı, Konya, Türkiye

Lecturer PhD, Necmettin Erbakan University, Ahmet Keleşoğlu İlahiyat, Department of Department of Quranic Recitation, Konya, Türkiye
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7714-282X> | ROR ID: <https://ror.org/013s3zh21> | hibrahim1453@hotmail.com

Corresponding Author/Sorumlu Yazar

² Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi, Kuran-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Anabilim Dalı, Konya, Türkiye

Assoc. Prof., Necmettin Erbakan University, Faculty of Ahmet Keleşoğlu, Department of Quranic Recitation, Konya, Türkiye
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4393-6963> | ROR ID: <https://ror.org/013s3zh21> | aciftci@erbakan.edu.tr

Makale Bilgileri	Öz
Makale Geçmişi Geliş: 13.02.2025 Kabul: 20.06.2025 Yayın: 30.12.2025	Kıraat ilmine dair kaleme alınan Seyyid Hâmid el-Pâluvî'nin (1185/1771 tarihinde hayatta) Zübdetü'l-'İrfân fi vücûhi'l- Qur'ân'ı ve onun şerhi Muhammed Emîn Efendi'nin (ö. 1276/1859) 'Umdetü'l-hullân fi idâhi Zübdetü'l-'İrfân'ı her dönemde önemini koruyan kıymetli eserlerdendir. Özellikle kıraat-i seb'a ve kıraat-i aşere okuyanların müracaat kitabı olan bu eserler, Osmanlı kıraat tedrisinde ve şuan ülkemiz kıraat eğitiminde takip edilen temel kaynaklardandır. Pâluvî, Zübdetü'l-'İrfân'da konuları muhtasar ve pratik bir şekilde işlerken bazı hususları kapalı ve eksik bırakmıştır. Hatta verdiği bazı bilgilerde kıraat ilminin temel kaynaklarına da ters düştüğü olmuştur. Muhammed Emîn Efendi, yazmış olduğu şerhinde Pâluvî'nin kapalı bıraktığı konuları açıklığa kavuşturmuş, eksik kalan mevzuları tamamlamış ve kıraat ilminin öncülerinin uygulamalarına aykırı olan hususlara da itiraz etmiştir. O, bu karşı çıkışını kıraat ilminin temel kaynaklarını delil göstererek gerekçelendirmiştir. Bu makalede, Muhammed Emîn Efendi'nin Pâluvî'ye itiraz ettiği kıraat vecihleri ele alınmakla birlikte daha çok öne çıkan hususlara bazı âyetler özelinde yer verilmiştir. Çalışmada, itiraz edilen hususlar olduğu gibi aktarılmamış, verilen bilginin doğruluğu kıraat ilminin temel kaynaklarıyla karşılaştırıldıktan sonra bir değerlendirmeye gösterilmiştir. Ayrıca çalışmanın başında Zübdetü'l-'İrfân, 'Umdetü'l-hullân ve müellifleri hakkında kısaca bazı bilgilere de yer verilmiştir.
Anahtar Kelimeler: Kıraat İlmi, Seyyid Hâmid el-Pâluvî, Muhammed Emîn Efendi, Zübdetü'l-'İrfân, 'Umdetü'l-hullân, Tenkit.	

Some of the Qirâ'ât Wajih's of Zubdat al-'İrfân Commentator Muhammad Amîn Efendi's Objections to Pâluvî

Article Info	Abstract
Article History Received: 13.02.2025 Accepted: 20.06.2025 Published: 30.12.2025	Sayyid Hâmid al-Pâluwî's (d. 1185/1771) Zubdat al-'İrfân fi wujûhi al-Qur'ân and its commentary, Muhammad Amîn Efendi's (d. 1276/1859) 'Umdat al-hullân fi idâhi Zubdat al-'İrfân, are among the valuable works on the science of Qirâ'ât that have maintained their importance throughout different periods. These works, which serve as major reference works particularly for scholars of qirâ'ât al-sab'a and qirâ'ât al-asharah, constituted foundational texts within the Ottoman qirâ'ât education and continue to be used in contemporary qirâ'ât education in Türkiye. In Zubdat al-'İrfân, while Pâluvî covers the subjects in a concise and practical way, he leaves some issues ambiguous or insufficiently explained. He even diverges from the basic sources of the science of qirâ'ât in some of the information he gave. In his commentary, Muhammad Amîn Efendi clarified the issues that Pâluvî had left ambiguous, completed the incomplete issues, and objected to the issues that were contrary to the practices of the pioneers of the science of Qirâ'ât. He justified his objection by citing the basic sources of the science of Qirâ'ât as evidence. In this article, although the Qirâ'ât wajih's that Muhammad Amîn Efendi objected to Pâluvî are discussed, the more prominent issues are included in the context of some verses. In the study, the objections are not quoted as they are, but the accuracy of the information given is shown with an evaluation after comparing it with the basic sources of the science of qirâ'ât. In addition, some brief information about Zubdat al-'İrfân, 'Umdat al-hullân and their authors is given at the beginning of the study.
Keywords: The Science of Qur'anic Recitation, Sayyid Hâmid al-Pâluvî, Muhammed Emîn Efendi, Zübdetü'l-'İrfân, 'Umdetü'l-hullân, Criticism.	

Atıf/Citation: Üren, Halil İbrahim – Çiftçi, Ali. "Zübdetü'l-'İrfân Şârihi Muhammed Emîn Efendi'nin Pâluvî'ye İtiraz Ettiği Bazı Kıraat Vecihleri". *Akif* 55/2 (2025), 306-323. <https://doi.org/10.51121/akif.2025.88>

***Etik Beyan/Ethical Statement:** Bu makale 2024 yılında Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yapılan, birinci yazara ait "Molla Muhammed Emin Efendi ve 'Umdetü'l-Hullân fi İzâhi Zübdetü'l-'İrfân Adlı Eserin Kıraat İlmindeki Yeri" isimli doktora tezinden üretilmiştir. / This article is derived from the doctoral thesis entitled 'Molla Muhammed Emin Efendi and the Place of the Work 'Umdetü'l-Hullân fi İzâhi Zübdetü'l-'İrfân in the Science of Reading' by the first author, completed at the Necmettin Erbakan University Institute of Social Sciences in 2024.

"This article is licensed under a **Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License** (CC BY-NC 4.0)" / Bu makale, **Atıf-GayriTicari (CC BY-NC 4.0) Uluslararası Lisansı** altında lisanslanmıştır."

Giriş

Osmanlı Devleti'nde bütün İslami ilimlere ehemmiyet verildiği gibi kıraat ilminin gelişimi ve yayılmasına da önem verilmiştir. Anadolu'nun kıraat eğitim ve öğretim merkezi haline gelmesi için devlet erkânı ve birçok ilmi şahsiyet her zaman bir gayret içerisinde olmuştur.¹ Sultan Bayezit'in (ö. 805/1403) birtakım imkânlar sunması neticesinde İbnü'l-Cezerî'nin (ö. 833/1429) Bursa'ya gelerek kendisi için yapılan dârülkurrâda göreve başlaması, Sokullu Mehmet Paşa'nın (ö. 987/1579) gayretleriyle Ahmed el-Mesyerî'nin (ö. 1006/1598) İstanbul'a gelip Eyüp Sultan Caminde imam olarak vazife yapması ve Köprülüzâde Mustafa Paşa'nın (ö. 1102/1691) çabalarıyla Ali el-Mansûrî'nin (ö. 1134/1721) yine İstanbul'a gelerek müderris olarak atanması Osmanlı Devleti'nde kıraat ilmine dair yapılan gayretlerin en güzel örneklerindedir.²

Osmanlı topraklarında yapılan bütün bu faaliyetler her zaman hareketliliğini korumuş, kıraat ilmini bambaşka bir seviyeye çıkarmış, çeşitli yerlerde sürdürülen kıraat tedrisatıyla önemli şahsiyetlerin yetişmesine ve kıymetli eserlerin kaleme alınmasına vesile olmuştur.³ Seyyid Hâmid b. el-Hâc Abdülfettâh el-Pâluvî'nin (1185/1771 tarihinde hayatta) *Zübdetü'l-ırfân fî vücûhi'l-Kur'ân*'ı ve onun şerhi Molla Muhammed Emîn Efendi'nin (ö. 1276/1859) *Umdetü'l-hullân fî idâhi Zübdetü'l-ırfân*'ı Osmanlı topraklarında kaleme alınan bu kıymetli eserlerdendir.⁴ Kıraat ilmi yönünden önemi büyük olan bu iki eser, özellikle kıraat-i seb'a ve kıraat-i aşere⁵ okuyanların müracaat kitabı olup hem Osmanlı kıraat tedrisinde ve hem de ülkemizde kıraat eğitim-öğretiminde takip edilen temel kaynaklardandır.⁶

Bu makalede, *Zübdetü'l-ırfân*'ın şerhini yapan Muhammed Emîn Efendi'nin *Umdetü'l-hullân* adlı eserinde Seyyid Hâmid el-Pâluvî'ye itiraz ettiği bazı kıraat vecihlerine yer verilecektir. Söz konusu şerhte Pâluvî'ye yapılan itirazlara hem usûl hem de ferşu'l hurûf

¹ Bursalı Mehmed Tâhir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, thk. A. Fikri Yavuz - İsmail Özen (İstanbul: Meral Yayınevi, ts.), 1/239-476; Cahit Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri Teşkilat - Tarih* (İstanbul: İrfan Yayınları, 1976), 14-15; Mehmed Zillî İbn-i Derviş Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008), 1/273; Ahmet Gökdemir, *Ali b. Süleyman el-Mansûrî ve Meşhur Mısır Tariki Kurrâları* (İstanbul: Ravza Yayınları, 2018), 45-48.

² Ahmed b. Mustafa Taşköprizâde, *eş-Şakâîku'n-nu'mâniyye fî 'ulemâi'd-devleti'l-Osmâniyye*, çev. Muharrem Tan (İz Yayıncılık, 2007), 97; Recep Akakuş, *Tarihsel Boyutuyla Kur'ân-ı Kerîm Öğretimi ve Reîsü'l-Kurrâlık* (İstanbul: Kayihan Yayınları, 2008), 29-30; Fatih Çollak, "Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları- IV", *Reîsü'l-Kurrâlık Müessesesi ve Esâmi-i Kurrâ Defteri*, ed. Bedreddin Çetiner (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2001), 37/202-207; Yaşar Akaslan, "Türkiye'de Kıraat İlmi Eğitim-Öğretimi", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 22/2 (Aralık 2018), 1087-1088.

³ Ahmet Gökdemir, "Genel Hatlarıyla Osmanlı Kıraat Âlimleri (Eğitim-Öğretim, Meslek ve Telifleri Bağlamında)", *Osmanlı Dönemi İlmî Çalışmaları II* (Ankara: Sonçağ Yayıncılık, 2021), 97-101; Osman Bostan, *Ahmed er-Rüşdî ve Mürşidü't-Talebe Adlı Eserinin Kıraat İlmindeki Yeri* (Ankara: Fecr Yayınları, 2022), 32-36; Zerrin Köşklü, "Vakfiyelere Göre 17. ve 18. Yüzyıllarda Bir Eğitim Kurumu Olarak Osmanlı Darülkurrâları", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 14 (2000), 271-278.

⁴ İbrahim Öngel, "Diyanet İşleri Başkanlığı Hizmet İçi Eğitim Kurslarında Kıraat Eğitimi (İstanbul Haseki Dini Yüksek İhtisas Merkezi Örneği)", *Türkiye'de Kur'ân Ve Kıraat Eğitimi* (Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2021), 64-70.

⁵ Kıraat-i seb'a, Dâni'nin (ö. 444/1053) *Kitâbü't-teysîr fî'l-kırâati's-seb'a* adlı eseriyle Şâtîbî'nin (ö. 590/1194) *Hîrzü'l-emânî ve vechü't-tehânî* adlı eserinden -bu kaynakları tamamlayıcı olarak- kıraat-i aşere ise İbnü'l-Cezerî'nin *Tahbîrü't-teysîr fî kırâ'âti'l-eimmeti'l-aşera* ve *ed-Dürre fî kırâ'âti's-selâseti'l-mütemmîme li'l-aşere* isimli eserlerinden oluşmaktadır. Bk. Molla Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân fî idâhi Zübdetü'l-ırfân*, thk. Mehmet Çaba (İstanbul: Haciveyiszâde İlim ve Kültür Vakfı Yayınevi, 2021), 1/33-34; Nizamettin Çelik, "Seyyid Hâmid b. el-Hâc Abdülfettâh el-Pâluvî ve Kıraat İlmindeki Konumu", *Diyanet İlmî Dergi* 57/3 (2021), 730-737.

⁶ Abdulhekim Ağırbaş, *Kıraat Eğitim-Öğretim Geleneği ve Günümüzdeki Uygulamalar* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2022), 150-158.

bağlamında pekçok örnek olmakla birlikte çalışmamızın muhtasar olması nedeniyle daha çok öne çıkan hususlar bazı âyetler özelinde gösterilecektir. Ayrıca Muhammed Emîn Efendi'nin karşı çıktığı mesele olduğu gibi aktarılmayacaktır. Söz konusu hususun dayanak gösterildiği kaynaklar başta olmak üzere kıraat ilminin temel eserlerine başvurulacak ve bir karşılaştırma yöntemiyle değerlendirme yapılarak verilecektir. Bu çalışmada önce Pâluvî ve *Zübdetü'l-'İrfân* ve daha sonra Muhammed Emîn Efendi ve *'Umdetü'l-hullân* hakkında kısaca bazı bilgiler aktarılacaktır. Son olarak da Muhammed Emîn Efendi'nin karşı çıktığı hususlara yer verilecektir. Literatürde, hem Pâluvî ve *Zübdetü'l-'İrfân* hakkında hem de Muhammed Emîn Efendi ve *'Umdetü'l-hullân* hakkında bazı çalışmalar⁷ olmakla birlikte Pâluvî'ye yapılan itirazlara dair doğrudan bu başlıkta bir çalışma tespit edilememiştir.

1. Seyyid Hâmid b. el-Hâc Abdülfettâh el-Pâluvî ve Zübdetü'l-'İrfân fî Vücûhi'l-*Qur'ân* Adlı Eseri

Tabakat kitaplarında hayatıyla ilgili pek bilgi bulunmayan Pâluvî, Elazığ'ın Palu ilçesinden olup Pâluvî lakabıyla şöhret bulan bir Osmanlı kıraat âlimidir.⁸ Pâluvî, eğitim dönemini Tokat'ta geçirmiş ve sonrasında Palu'ya gelmiştir.⁹ 1179/1766 yılında Palu'nun Zâviye Mahallesi'nde bir dârülkurrâda gayr-i resmi olarak görev yapmış ve ardından Osmanlı Padişahı III. Mustafa'nın (ö. 1187/1774) buyruğuyla 1181/1768 yılında beratını alıp görev yaptığı dârülkurrâya baş müderris olarak atanmıştır.¹⁰ Kıraat ilmine dair bazı eserler kaleme alan¹¹ Pâluvî, 1173/1759 yılında Tokat Hâtuniye Medresesi'nde tamamladığı *Zübdetü'l-'İrfân fî vücûhi'l- Qur'ân* adlı eseriyle şöhret bulmuştur.¹²

Pâluvî, *Zübdetü'l-'İrfân*'da on kıraat imamının rivayet ettikleri kıraat farklılıklarını Hafs b. Süleyman'ın¹³ (ö. 180/796) rivayetiyle karşılaştırmış ve bunu yaparken de *Mushaf* tertibini gözetmiştir. Her cüzü kendi içerisinde numaralandırmış ve her bir sayfadan sonra pratik bir üslûpla uyarı ve hatırlatmalarda bulunmuştur.¹⁴ Ele alınan hususların tertipli, düzenli,

⁷ Mustafa Atilla Akdemir, *Hâmid b. Abdülfettâh el-Pâluvî'nin Hayatı İlmî Şahsiyeti Eserleri ve Zübdetü'l-'İrfân fî vücûhi'l- Qur'ân Adlı Eserin Metodolojik Tanıtımı ve Tahkîki* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999), 1-503; Hâmid b. Abdülfettâh el-Pâluvî, *Zübdetü'l-'İrfân fî vücûhi'l- Qur'ân*, thk. Mustafa Atilla Akdemir (Dubai: Câizetü Dubey ed-Düveliyye, 2020), 2/1-384; Çelik, "Seyyid Hâmid b. el-Hâc Abdülfettâh el-Pâluvî", 725-748; Hâmid b. Abdülfettâh el-Pâluvî, *Zübdetü'l-'İrfân fî vücûhi'l- Qur'ân*, thk. Halil İbrahim Üren (İstanbul: Haciveyisâde İlim ve Kültür Vakfı Yayınevi, 2020), 1-408; Halil İbrahim Üren, *Molla Muhammed Emin Efendi ve 'Umdetü'l-hullân fî idâhi Zübdetü'l-'İrfân Adlı Eserin Kıraat İlmindeki Yeri* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024), 1-274.

⁸ İsmail Paşa Bağdatlı, *Hediyetü'l-'ârifin esmâü'l-müellifin ve âşâru'l-muşannifin*, thk. Rifat Bilge - Mahmud Kemal İnal (İstanbul: Vekâletü'l-Ma'ârif Matbası, 1951), 1/172; Ömer Rıza Kehhâle, *Mü'cemü'l müellifin terâcimü müşannif'l-kütübi'l 'Arabiyye* (Beyrut: Mektebetü'l-Müsenâ, 1993), 3/179; Süleyman Yapıcı, *Palu Tarih-Kültür-İdari ve Sosyal Yapı* (Elazığ: Anıl Matbaa ve Cilt Evi, 2004), 253; Enver Demirpolat, "Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu", *Artukoğullarından Cumhuriyet'e Kadar Harputlu Müellifler*, ed. Enver Çeker (Elazığ: Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, 2013), 2/674-675; Abdullah Demir, *1767-1774 (h. 1181-1188) Tarihli Harput Şer'iyye Sicili (Metin Değerlendirme Varak 1 -44)* (Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 140.

⁹ Hâmid b. Abdülfettâh el-Pâluvî, *Zübdetü'l-'İrfân fî vücûhi'l- Qur'ân*, thk. Mustafa Atilla Akdemir (Dubai: Câizetü Dubey ed-Düveliyye, 2020), 1/11-12.

¹⁰ Murat Alanoğlu, *Osmanlı İdârî Sistemi İçerisinde Palu Hükûmeti* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), 283.

¹¹ Akdemir, *Hâmid b. Abdülfettâh el-Pâluvî'nin Hayatı İlmî Şahsiyeti Eserleri*, 44-45.

¹² Hâmid b. Abdülfettâh el-Pâluvî, *Zübdetü'l-'İrfân fî vücûhi'l- Qur'ân* (İzmir: Tire Necip Paşa Kütüphanesi, Diğer Vakıflar, 52-1), 101b; Yaşar Akaslan, *Kıraat İlminin Temel Kaynakları* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2021), 283-285.

¹³ Hafsın hayatı ve rivayeti konusunda geniş bilgi için bk. Hasan Hüseyin Havuz, *İmâm Âsım ve Âsım Kıraatı* (İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2025), 124-134, 249-431.

¹⁴ Hâmid b. Abdülfettâh el-Pâluvî, *Zübdetü'l-'İrfân fî vücûhi'l- Qur'ân* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Kasıdecizâde, 15/01), 1-172.

muhtasar olması ve kıraat ilmiyle ilgilenenlerin okuduğunu kolayca anlayıp pratiğe çevirmesi gibi sebeplerle yazıldığı günden bugüne *Zübdetü'l-ırfân*'ın çokça istinsâhı yapılmış ve birçok kez basılmıştır.¹⁵ *Zübdetü'l-ırfân* özellikle ülkemizde kıraat tedrisâtında her zaman aranan ve okunan bir eser olmuştur.¹⁶

2. Molla Muhammed Emîn Efendi ve 'Umdetü'l-hullân fî idâhi Zübdeti'l-ırfân

Molla Muhammed Emîn Efendi, 1210/1796 yılında İstanbul'un Eyüp semtinde doğmuş bir kıraat âlimidir. Devrin geleneğine göre iyi bir eğitim almış ve kıraat ilmi başta olmak üzere tefsir ve hadis gibi muhtelif ilimlerde yetkinlik kazanmıştır.¹⁷ 1227/1812 yılında babası Abdullah Eyyüb'nin (ö. 1252/1836) yerine Eyüp caminde imam olarak görevlendirilen Muhammed Emîn Efendi,¹⁸ bir yandan da Mihrişâh Vâlîde Sultan hazretlerinin türbesinin karşısındaki okulda muallimlik vazifesi ve Üsküdar Ayazma Camii'nde vaizlik de yapmıştır.¹⁹ Molla lakabıyla anılan Muhammed Emîn Efendi, 1276/1859 yılında vefat etmiş ve *'Umdetü'l-hullân fî idâhi Zübdeti'l-ırfân, Lâhika li's-şârihi'l-bâisi'l-fakîr fî idâhi bâbi'l-idğâmi'l-kebîr*,²⁰ *Zühru'l-erîb fî idâhi'l-cem'î bi't-takrîb*,²¹ *Tuhfetü'l-emîn fî vukûfi'l-Kur'âni'l-Mübîn*²² gibi bazı eserler telif etmiştir.²³

Muhammed Emîn Efendi'in özellikle Pâluvî'nin *Zübdetü'l-ırfân*'ı üzerine kaleme almış olduğu *'Umdetü'l-hullân* aldı şerhi, yazıldığı dönemden bugüne çok büyük ilgi görmüştür. 1270/1854 yılında tamamladığı bu eseri, günümüzde dahi önemini korumakta ve kıraat ilminde derinleşmek isteyenler bu eserden çokça faydalanmaktadır.²⁴ *Zübdetü'l-ırfân*'da ihtilafın söz konusu olduğu yerler *'Umdetü'l-hullân*'da açıklığa kavuşturulmuş, yapılan îzahlarda İtilâf, Sûfî, Mütıkın ve Atâullâh mesleklerinin tercihleri dikkate alınmış, noksan kalan konular tamamlanmış, bazı ilave başlıklarla önemine binaen yeni bahisler eklenmiş ve birtakım hususlara yeri geldikçe itiraz edilerek eleştiriler yapılmıştır.²⁵ Muhammed Emîn Efendi, *Zübdetü'l-ırfân*'ın metinlerini ۶ harfiyle gösterirken kendi ifadelerini de ش harfiyle göstermiş ve her sûrenin ardından Pâluvî'nin vermiş olduğu tembihatları bir arada toplamış

¹⁵ Pâluvî, *Zübdetü'l-ırfân*, 2020, 1-12; Akaslan, *Kıraat İlminin Temel Kaynakları*, 283-285.

¹⁶ Abdullah Akyüz, *Osmanlı Kurrâları* (İstanbul: Rabbani Yayınevi, 2021), 217.

¹⁷ İsmail Paşa Bağdatlı, *Hediyetü'l-ârifîn esmâü'l-müellifîn ve âşâru'l-muşannifîn*, thk. Rifat Bilge - Mahmud Kemal İnal (İstanbul: Vekâletü'l-Ma'ârif Matbası, 1951), 2/375; Kehhâle, *Mu'cemü'l müellifîn*, 3/75; Mehmed Tâhir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, 1/410; Eşrefzâde Muhammed Hulûsî Eğinli, *Esâmî-i kurrâ-i kirâm-ı mübîn Defteri* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 6545), 9; Abdullah Develioğlu, *Büyük İnsanlar: Üç Bin Türk ve İslam Müellifi* (İstanbul: Yaylacık Matbası, 1973), 341.

¹⁸ Molla Muhammed Emin Efendi, *el-Âşâru'l-mecidiyye fî'l-menâkıbi'l-Hâlidîyye* (İstanbul: Mahmut Bey Matbaası, 1314), 121-122.

¹⁹ Üren, *Molla Muhammed Emin Efendi ve 'Umdetü'l-Hullân*, 24-25.

²⁰ Molla Muhammed Emin Efendi, *Lâhika li's-şârihi'l-bâisi'l-fakîr fî idâhi bâbi'l-idğâmi'l-kebîr* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İbrâhim Efendi, 34), 1-2; Orhan Jasime, *Molla Muhammed Emin Efendizâde'nin Lâhika li's-Şârihi'l-Bâisi'l-Fakîr fî İzâhi Bâbi'l-İdğâmi'l-Kebîr Adlı Eserinin Tahkiki* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 1-123.

²¹ Molla Muhammed Emin Efendi, *Zühru'l-erîb fî idâhi'l-cem'î bi't-takrîb* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İbrâhim Efendi, 11), 3a-3b.

²² Molla Muhammed Emin Efendi, *Tuhfetü'l-emîn fî vukûfi'l-Kur'âni'l-Mübîn* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Üsküdarlı, 89), 1a-2b.

²³ Reşat Öngören, "Molla Mehmed Emin Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005), 30/258-259.

²⁴ Molla Muhammed Emin Efendi, *'Umdetü'l-hullân fî idâhi Zübdeti'l-ırfân* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Hafız Ali Üsküdarlı, US0045), 527; Bostan, *Ahmed er-Rüşdî ve Mürşidü't-Talebe*, 321.

²⁵ Molla Muhammed Emin Efendi, *'Umdetü'l-hullân fî idâhi Zübdeti'l-ırfân* (Edirne: Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi, Selimiye Basmalar, 1403), 2-9.

ve ilave etmek istediği bazı hususları da her sûrenin sonunda تذييل başlığı altında vermeyi yeğlemiştir.²⁶

3. Muhammed Emîn Efendi'nin Pâluvî'ye İtiraz Ettiği Bazı Hususlar

Muhammed Emîn Efendi, Pâluvî'nin ele almış olduğu birtakım meselelere yer yer itirazda bulunmuştur. O, bu karşı çıkışlarında bazen sadece tashîhi tercih ederken bazen de farklı yönlerden değerlendirme yapmayı ve kıraat ilminin temel kaynaklarına dayandırmayı yeğlemiştir. Muhammed Emîn Efendi'nin karşı çıktığı ve birtakım değerlendirmeler yaptığı hususlar bazı âyetler özelinde şöyledir:

3.1. En'âm Sûresi 90. Âyet

Zübdetü'l-'İrfân müellifi Pâluvî, اَفْتَدِهْ kelimesinde vasıl halinde bir kere kıraat imamı İbn Âmir'in (ö. 118/736) -yani Hişâm (ö. 245/859) ve İbn Zekvân'ın (ö. 242/857)- hâ'nın kesrasıyla med yapmadan ve bir kere de İbn Zekvân'ın (hulfe) med yaparak yine hâ'nın kesrası ile okuduğunu dile getirmiştir.²⁷ 'Umdetü'l-hullân müellifi Muhammed Emîn Efendi, bu açıklamaya itiraz ederek İbn Zekvân'ın medsiz bir şekilde hâ'nın kesrasıyla kesinlikle okumadığını ve Pâluvî'nin verdiği bu bilginin de ulemânın uygulamasına aykırı olduğunu söylemiştir.²⁸ O, bu itirazını İbnü'l-Cezerî'nin (ö. 833/1429) *en-Neşr fi'l-kırââtî'l-âşr* adlı eserine dayandırmış²⁹ ve İbn Zekvân için tatbik edilmeyen bu rivayetin Ebü'l-Kâsım Fîrruh eş-Şâtıbî'nin (ö. 590/1194) *Kasîdetü'l-lâmiyye*'sinde Ebû Amr ed-Dânî'nin (ö. 444/1053) *et-Teysîr fi'l- kırââtî's-seb'a* adlı eseri üzerine yaptığı ziyadelerden olduğunu dile getirmiştir.³⁰ Pâluvî'nin kaleme aldığı metnin "... vasıl halinde Hişâm'ın medsiz bir şekilde hâ'nın kesrası ile İbn Zekvân'ın da med ile hâ'nın kesrasıyla..." şeklinde tashih edilmesi gerektiğini belirtmiştir.³¹

İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr* adlı eserinde İbn Zekvân'ın kesralı bir şekilde med yaparak okuduğuna dair rivayetin cumhurdan, med yapmadan okuduğuna dair rivayetin de Şâtıbî gibi bazı kimselerden nakledildiğini dile getirmiştir. Fakat Muhammed Emîn Efendi'nin itiraz ettiği vecihle³² ilgili İbnü'l-Cezerî, "...bazılarının rivayeti ..." ve "İbn Zekvân tarikiyle³³ Şâtıbî'den gelen herhangi bir nakil bilmiyorum." şeklinde bir ifadenin yanında olumsuz bir söylemde bulunmamış hatta Şâtıbî'den gelen bu naklin sıhhatinde bir şüphe bulunmadığını ve de kitabının *-en-Neşr-* tariklerinden daha aziz olduğunu belirtmiştir.³⁴ Bu bilgilere göre 'Umdetü'l-hullân müellifinin Pâluvî'ye itiraz ederek, *en-Neşr*'i kaynak göstermesi hatta

²⁶ Muhammed Emin Efendi, 'Umdetü'l-hullân, 2021, 1/90.

²⁷ Pâluvî, Zübdetü'l-'İrfân, 2020, 113.

²⁸ Muhammed Emin Efendi, 'Umdetü'l-hullân, 2021, 1/300.

²⁹ Ebu'l-Hayr Şemsuddîn Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-kırââtî'l-âşr*, thk. Eymen Rüşdî Süveyd (Beyrut: Dâru'l-Ğavsâniyyi li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyyeti, 2018), 3/1925-1926.

³⁰ Ebû Amr Osman b. Saîd ed-Dânî, *Kitâbü't-teysîr fi'l- kırââtî's-seb'a*, thk. Halef Humûd eş-Şeğdiliyyi (Hâil: Daru'l-Endülüs lin-Neşr vet'-Tevzîr', 2015), 344; Ebû Muhammed Kâsım b. Fîrruh b. Halef eş-Şâtıbî, *Manzûmetü Hırzî'l-emânî ve vechü't-tehânî fi'l-kırââtî's-seb'a*, thk. Eymen Rüşdî Süveyd (Bahreyn: Dâru Nûru'l-Mektebât, 2013), 66 (652-653. beyitler).

³¹ Muhammed Emin Efendi, 'Umdetü'l-hullân, 2021, 1/300.

³² Tilavet biçimlerinden okuyucunun seçimine ait tarz kastedilmektedir. Örneğin medd-i ârızda med miktarlarından kasr, tevessut veya tûl gibi bir vechin okuyucu tarafından tercih edilmesi gibi. Bk. Yavuz Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: İlkharf Yayınevi, 2018), 228.

³³ Tarik, kıraat ilmi istilâhında râvilerden birinin naklettiği farklı kıraat formlarına, râvilerden sonra gelenlerin ihtilaflarına denilmekle birlikte kıraat ilminin öğretilmesi hususunda usûl ve yöntemi ifade etmek için de kullanılmaktadır. Bk. Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 147-149.

³⁴ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-kırââtî'l-âşr*, 2018, 3/1925-1926.

metinde فَطَعًا ifadesine yer vererek kesin bir şekilde okunmadığını söylemesi hayli dikkat çekicidir!

O zaman, İbnü'l-Cezerî'nin kesin bir şekilde sınırlarını çizmediği bir hususta Muhammed Emîn Efendi neden böyle bir sonuca vardı? Bu soruya şöyle bir cevap verilebilir: İbn Zekvân'ın medsiz bir şekilde hâ'nın kesrasıyla okuduğuna dair rivayetin cumhurun tercihi olmaması, Şâtıbî'nin Ebû Amr ed-Dânî'nin *Teyşîr*'i üzerine ziyade yapması³⁵ ve daha da önemlisi İbnü'l-Cezerî'nin "Bahsi geçen tarikle Şâtıbî'den gelen herhangi bir rivayet bilmiyorum." demesi nedeniyle *Umdetü'l-hullân* müellifinin kesin bir yargıya vardığı dile getirilebilir.

Ayrıca kıraat imamı İbn Âmir'in -kesra ile medli veya medsiz okunan- kıraatini gerekçelendirenler olmakla beraber bu kıraat için غَطَط ifadesini kullanarak eleştirenlerin de olduğunun bilinmesi gerekir.³⁶ Mesela Ebû Bekir b. Mücâhid (ö. 324/935) cumhurun rivayetine yer vermemiş hatta kendisinin İbn Âmir'den naklettiği -med yapmadan hâ'nın kesrasıyla okuduğuna dair- rivayetin hatalı olduğunu vurgulamıştır. O, bu lafızda geçen hâ'nın kelimenin son harfinin harekesini göstermek için geldiğini, irab yapılamayacağını (harekelenemeyeceğini) söyleyerek hâ-i sekt olduğunu anlatmıştır.³⁷ Bu konuda Ebu Ali el-Fârisî (ö. 377/987) *el-Hücce li'l- kurrâi's-seb'a* adlı eserinde İbn Mücâhid'in sözlerine cevap vererek İbn Âmir'in bu okuyuşunda bir hata olmadığını aksine bu kelimedeki hâ'nın hâ-i sekt değil mastarı gösteren bir hâ-i kinâye olduğunu belirtmiştir. Son olarak Ebu Ali el-Fârisî *el-Hücce*'de, mastara delâlet eden bir fiilin dile getirilmesiyle mastarının gizlenmesinin güzel olduğunu belirtmiş ve bu söylemini bir şiirle de delillendirmiştir.³⁸

3.2. İbrâhîm Sûresi 37. Âyet

Muhammed Emîn Efendi, أَفِيدَةً lafzında Pâluvî'nin, İbn Âmir'in ravisi Hişâm'ın bir kere bütün kıraat imamları gibi أَفِيدَةً ve bir kere de hemzeden sonra sâkin bir yâ ile أَفِيدَةً şeklinde okuduğunu belirttiği açıklamasına karşı çıkmıştır.³⁹ O, *Zübdetü'l-irfân* müellifinin bu açıklamasının meşhur olan mesleklerin (İ'tilâf, Sûfî, Mütkın ve Atâullâh)⁴⁰ tamamının uygulamasına aykırı olduğunu belirtmiştir.⁴¹ Sözlerinin devamında sika⁴² kişilerin, cumhurun kıraati gibi Hişâm'ın أَفِيدَةً şeklinde okuduğuna dair tercihinin, Dâcûnî tarikinden (ö. 324/935)

³⁵ Alemüddîn Ali b. Muhammed es-Sehâvî, *Fethu'l-vasîf fi şerhi'l-Kaşîd*, thk. Mevlây Muhammed İdrîsî Tâhirî (Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 2002), 3/895.

³⁶ Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf 'an vücûhi'l-kırâti's-seb' ve ilelihâ ve hücecihâ*, thk. Muhyiddîn Ramazan (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1984), 1/438-439; Abdurrahman b. Muhammed b. Ebu Zür'a İbn Zencele, *Hüccetü'l-kırâât*, thk. Saîd el-Afgâni (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2014), 260; Nasr b. Ali b. Muhammed b. Ebû Abdullah İbn Ebû Meryem, *el-Mûdahfî vücûhi'l-kırâât*, thk. Ömer Hamdân el-Kubeysî (Cidde: Cemâatü'l-Hayriyye, 1993), 1/484-485; Muhâmmad b. Yusuf el-Endelûsî Ebû Hayyân, *el-Baḥru'l-muḥîṭ fi't-tefsîri*, thk. Sîtkî Muhammed Cemîl (Beyrut: Dâru'l-Fîkr, 2010), 4/578; Ahmet b. Yusuf Semin el-Halebî, *Dürru'l-meşun fi 'ulûmi'l-kitabi'l-meknun*, thk. Ahmed Muhammed Herat (Dimeşk: Dâru'l-Kalem, ts.), 5/31-33.

³⁷ Ebubekir Ahmed b. Musa et-Temîmî İbn Mücahid, *Kitâbü's-seb'a fi'l-kırâât*, thk. Şevki Dayf (Mısır: Dâru'l-Meârif, 1972), 262.

³⁸ Ebu Ali Hasan b. Ahmed b. Abdülgaffâr el-Fârisî, *el-Hücce li'l- kurrâi's-seb'a*, thk. Bedreddin Kahveci - Beşir Cüveycâtî (Dimeşk: Dâru'l-Me'mun li't-Türâs, 1984), 3/352.

³⁹ Pâluvî, *Zübdetü'l-irfân*, 2020, 179.

⁴⁰ Üren, *Molla Muhammed Emin Efendi ve 'Umdetü'l-Hullân*, 94-97.

⁴¹ Molla Muhammed Emin Efendi, *'Umdetü'l-hullân fi idâhi Zübdeti'l-irfân*, thk. Mehmet Çaba (İstanbul: Haciveyisâde İlim ve Kültür Vakfı Yayınevi, 2021), 2/455.

⁴² Râvinin güvenilir olduğuna delâlet etmek üzere kullanılan hadis terimidir. Bk. Ahmet Yücel, "Sika", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009), 37/175-176.

rivayet edilmesi nedeniyle Şâtıbî'nin *Teysîr* üzerine yaptığı ziyadelerden olduğunu açıkladıklarını söyleyerek bu itirazını gerekçelendirmiştir.⁴³

Muhammed Emîn Efendi'nin bu beyanında dile getirdiği gibi *Kasîdetü'l-lâmiyye*'sinde Şâtıbî, Hişâm'ın -yukarıda açıklandığı gibi- iki şekilde okuduğunu açıkça söylemiştir.⁴⁴ Bu bilgilerle birlikte *Umdetü'l-hullân* müellifinin çok net olan sözlerinin aksine *Teysîr*'e ziyadeliği konusunda bir çekimserliğin hatta tam tersi bir durumun varlığı da göze çarpmaktadır.

Örneğin *Şâtıbiyye* şerhlerinden Ebü'l-Hasen Alemüddîn es-Sehâvî'nin (ö. 643/1245) *Fethü'l-vasîf fi şerhi'l-Kaşîd*'inde ve Muhammed Şu'le el-Mevsîlî'nin (ö. 656/1258) *Şerhu Şu'le*'sinde *Umdetü'l-hullân* ile hem fikir olarak Hişâm'ın ikinci kıraatine hiç değinilmezken⁴⁵ Ebû Şâme el-Makdisî'nin (ö. 665/1267) *İbrâzü'l-me'ânî min Hırzi'l-emânî fi'l-kırâati's-seb'î*'nde ve İbnü'l-Kâsîh'ın (ö. 801/1399) *Sirâcü'l-kârî'il-mübtedî ve tezkâru'l-mukri'il-müntehî*'sinde Şâtıbî'nin ifadeleriyle hem fikir (*Umde*'nin aksine) Hişâm için iki vech dile getirilmiştir.⁴⁶ Son dönemde *Şâtıbiyye* üzerine yapılan önemli çalışmalardan biri olan *el-Vâfi fi şerhi's-Şâtıbiyye* adlı eserde de Hişâm'ın iki vech ile okuduğundan bahsedilmiştir.⁴⁷

Bu meselede söz konusu iddiasını daha da kuvvetlendirme adına Muhammed Emîn Efendi, Dâcûnî tarikinin kıraat-i seb'adan değil aksine takrîbden olduğunu⁴⁸ ve kıraat-i seb'ada İ'tilâf, Sûfî, Mütkın ve Atâullâh mesleklerinin tamamında hemzeden sonra yâ'nın isbâtıyla أَفِيدَةً şeklinde sadece tek tercihinin okunduğunu özellikle vurgulamıştır.⁴⁹ Bu bilgilerle yetinmeyen *Umde* müellifi, Ömer el-Eskâtî'nin (ö. 1159/1746) *Ecvibetü'l-mesâilil-müşkilâti fi 'ilmi'l-kırâati* adlı eserinde kıraat-i seb'ada da okunmasına cevaz verildiğini söylemiştir.⁵⁰

Bu hususa Eskâtî'nin *Ecvibe*'sinde 29. soru olarak yer verilmiştir. Eskâtî'ye, cumhurun icra ettiği şekilde Hişâm için yâ'nın hazfi ile okunan kıraatin doğruluğu sorulmuş, o da bu rivayetin Dâcûnî'den geldiğini fakat Şâtıbî tarikinden olmayıp Ebü'l-Alâ el-Hemezânî'ye (ö. 569/1173) istinâden⁵¹ Şâtıbî'nin -kimse tabi olmadığı halde- *Kasîdetü'l-lâmiyye*'sine taşıdığını dile getirmiş ve bunun neticesinde Şâtıbiyye tarikinde Hişâm için iki kıraatin okunduğunu anlatmıştır.⁵²

⁴³ Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 2021, 2/455.

⁴⁴ Ebü Muhammed Kâsım b. Firruh b. Halef eş-Şâtıbî, *Hirzü'l-emânî ve vechü't-tehânî fi'l-kırâati's-seb'*, thk. Eymen Rüşdî Süveyd (Mısır: Dâru'l-Ğavsâniyyi li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyyeti, 2021), 80 (800. beyit).

⁴⁵ Sehâvî, *Fethü'l-vasîf*, 2002, 3/1041-1042; Muhammed Şu'le el-Mevsîlî, *Kenzü'l-me'ânî fi şerhi Hırzi'l-emânî*, thk. Muhammed İbrahim el-Meşhedânî (Dimeşk: Dâru'l-Ğavsâniyyi li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyyeti, 2012), 2/360-361.

⁴⁶ Ebü'l-Kâsım Şihâbüddîn Abdurrahmân b. İsmâil b. İbrâhîm Ebû Şâme el-Makdisî, *İbrâzü'l-me'ânî min Hırzi'l-emânî fi'l-kırâati's-seb'î*, thk. İbrahim Atve Ivaz (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1981), 552; Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. el-Hasan İbnü'l-Kâsîh, *Sirâcü'l-kârî'il-mübtedî ve tezkâru'l-mukri'il-müntehî*, thk. Muhammed Abdülkadir Şahin (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004), 262.

⁴⁷ Abdulfettah Abdulğânî el-Kâdî, *el-Vâfi fi şerhi's-Şâtıbiyye* (Cidde: Mektebetü's-Sevâdî, 1992), 302-303.

⁴⁸ Ebu'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-kırâati'l-aşr*, thk. Eymen Rüşdî Süveyd (Beyrut: Dâru'l-Ğavsâniyyi li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyyeti, 2018), 4/2405-2407.

⁴⁹ Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 2021, 2/455.

⁵⁰ Ahmed b. Ömer el-Eskâtî, *Ecvibetü'l-mesâilil-müşkilâti fi 'ilmi'l-kırâati*, thk. Emin Muhammed Ahmed eş-Şeyh eş-Şenkîti (Riyâd: Dâr-u Kunûz-ü İşbîliyâ, 2008), 125-126.

⁵¹ Ebu'l-Alâ Hasan b. Ahmed Hemezânî, *Ğâyetü'l-i ihtîşâr fi kırâati'l-aşerat-i eimmeti'l-emşâr*, thk. Eşref Muhammed (Cidde: Cemâatü'l-Hayriyye, 1994), 2/534-535; Muhammed b. Ali en-Nüveyrî, *Şerhu Tayyibeti'n-neşr*, thk. Mecdî Muhammed Surûr Sa'd Baslûm (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 2/405.

⁵² Eskâtî, *Ecvibetü'l-mesâil*, 126.

Bütün bunların üzerine Muhammed Emîn Efendi, İ'tilâf, Sûfi, Mütkın ve Atâullâh mesleklerinin tamamı için Hişâm adına أَفِيْدَةً şeklinde sadece bir kıraatin okunmasının isabetli olduğu fikrini yinelerek bu konuyu kapatmıştır.⁵³

3.3. İbrâhîm Sûresi 42. Âyet

Seyyid Hâmid el-Pâluvî *Zübdetü'l-ırfân*'ında Ya'kûb'un يُؤَخِّرُهُمْ kelimesinde fiil-i muzariyi nefs-i mütekellim meal gayri yani نُؤَخِّرُهُمْ şeklinde okuduğunu belirtmesi⁵⁴ üzerine Muhammed Emîn Efendi, bu bilginin ulemânın icmasına karşıt olduğunu ve bu kıraatin de aşere imamları tarafından okunmadığını söyleyerek itiraz etmiştir.⁵⁵

O, bu karşı çıkışını delillendirme adına İbnü'l-Cezerî'nin *Neşr-i Kebîr*'ini⁵⁶ ve *Neşr-i Sağîr*'ini⁵⁷ işaret ederek Ya'kûb için dile getirilen bu rivayette el-Kâdî Ebü'l-'Alâ'nın (ö. 431/1039) infirâd⁵⁸ kaldığını söylemiştir. *Umdetü'l-hullân* müellifi, bu nedenle İbnü'l-Cezerî'nin *Dürretü'l-mudiyye fi'l-kırâati's-selâsi'l-merdiyye*'sinde⁵⁹ ve *Ṭayyibetü'n-neşr fi'l-kırâati'l-aşr*'inde⁶⁰ bahsi geçmeyen bu kıraatin seb'ada, aşerede ve takribde alınmadığını ve senedi muttasıl⁶¹ olmadığını için de şâz kaldığını dile getirmiştir.⁶²

Kitâbü's-seb'a adlı eseriyle kıraat ilminin tarihinde bir dönüm noktası oluşturan İbn Mücâhid (ö. 324/936) bu rivayetle ilgili senedin tek kaldığını zikrederken⁶³ Ebu Amr ed-Dânî de *Câmi'ul-beyân fi'l-kırâati's-seb'* adlı eserinde bu vechi okumadığını söyleyerek rivayetin kaynağı olarak İbn Mücâhid'i göstermiştir.⁶⁴ Bu hususla ilgili son olarak Muhammed Emîn Efendi, Pâluvî'ye hayret ettiğini çünkü aşerenin meşhur iki kaynağına İbnü'l-Cezerî'nin *Dürretü'l-mudiyye*'sine ve *Tahbîrüt-teysîr*'ine başvurmadan, tartışmasız, gerekçesiz, Ya'kûb'un bu kıraatine nasıl olur da yer verdiğini dile getirerek tepki göstermiş ve bu konuyu kapatmıştır.⁶⁵

⁵³ Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 2021, 2/455.

⁵⁴ Pâluvî, *Zübdetü'l-ırfân*, 2020, 179.

⁵⁵ Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 2021, 2/455.

⁵⁶ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-kırâati'l-aşr*, 2018, 4/2407-2408.

⁵⁷ Ebu'l-Hayr Şemsuddîn Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, *Takrîbü'n-neşr fi'l-kırâati'l-aşr*, thk. Mehmet Çaba (İstanbul: Hacıveysizâde İlim ve Kültür Vakfı Yayınevi, 2024), 267.

⁵⁸ Hadis senedinin herhangi bir yerinde râvi sayısının bire düşmesi, sened veya metin yönünden tek kalması yahut benzerinin başka râviler tarafından rivayet edilmemiş olmasıdır. Bk. Salahattin Polat, "Ferd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), 12/368-369 (Ayrıca bakınız cilt 22, s. 292).

⁵⁹ Ebu'l-Hayr Şemsuddîn Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, *el-İdâhu li-metni'd-Dürre*, thk. Abdulfettah Abdülğani el-Kâdî (Mısır: Dâru'l-Ğavsânî, 2018), 153-155.

⁶⁰ Ebu'l-Hayr Şemsuddîn Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, *Ṭayyibetü'n-neşr fi'l-kırâati'l-aşr*, thk. Muhammed Temîm Zübî (Medine: Mektebetü'l-Mevrid, 2012), 81; Nüveyrî, *Şerhu Ṭayyibe*, 2/405.

⁶¹ Senedinde kopukluk bulunmayan rivayet anlamında kullanılan hadis terimidir. Bk. Abdullah Aydın, "Muttasıl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020), 31/405.

⁶² Bazı eserlerde bu vech için şâz kıraat imamı Hasan-ı Basrî'nin (ö. 110/728) ismi de zikredilmektedir. Bk. İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-kırâati'l-aşr*, 2018, 4/2408; Ebü'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Kastallânî, *Letâifü'l-işârât li funûni'l-kıraât*, thk. Merkezü'd-Dirâseti'l-Kur'âniyye (Medine: Merkezü'd-Dirâseti'l-Kur'âniyye, 2012), 6/2604; Ahmed b. Muhammed el-Bennâ ed-Dimyâtî, *İthâfû fudâlâi'l-beşer bi'l-kırâati'l-erba'at-i aşer r*, thk. Abdurrahim et-Tarhûni (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2009), 2/91.

⁶³ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 363.

⁶⁴ Ebü Amr Osman b. Saîd ed-Dânî, *Câmi'ul-beyân fi'l-kırâati's-seb'*, thk. Muhammed Sadûg el-Cezâiri (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005), 580.

⁶⁵ Ebu'l-Hayr Şemsuddîn Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, *Tahbîrüt-teysîr fi kırâ'ati'l-eimmeti'l-aşera*, thk. Ahmed Muhammed Muflih el-Kudat (Ürdün: Daru'l-Furkân li'n-Neşri ve't-Tevzi', 2000), 425; Muhammed Emin Efendi, *Umdetü'l-hullân*, 2021, 2/455.

3.4. Nahl Sûresi 27. Âyet

Muhammed Emîn Efendi, *Zübdetü'l-'İrfân*'da شُرَكَاءِ lafzında İbn Kesîr'in (ö. 120/738) ravisi Bezzî'nin (ö. 250/864) ikinci bir tercihi olarak hemzesiz bir şekilde okuduğunun belirtilmesi üzerine⁶⁶ verilen bu bilgiye karşı çıkararak bunun sahih olmadığını ve aktarılan bu ikinci vechin de fazla olup terkinin gerekli olduğunu belirtmiştir.⁶⁷

'Umdetü'l-*hullân* müellifi, bu iddiasını destekleme adına bazı temel eserlere işaret etmiştir. O, İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr* adlı eserinde bunun zayıf bir rivayet olup kurrânın ittifakının da hemzenin isbâtı üzerine olduğunu dile getirdiğini anlatmıştır.⁶⁸ Muhammed Emîn Efendi, Bezzî için aktardığı bu bilgiyi daha da güçlendirme adına İbnü'l-Cezerî'nin Ebû Amr ed-Dânî'nin görüşleri üzerine yaptığı değerlendirmeden bazı ifadeleri de eserine nakletmiştir. Ebû Amr ed-Dânî'nin rivayetinde infirâd/tek kalmasının yanında bu kelimenin tatbikinde onun hemze üzerine amel ederek bu şekilde okuduğuna dair ayrıca sözlerine yer vermiştir.⁶⁹

Muhammed Emîn Efendi, Şâtıbî'nin *Kasîdetü'l-lâmiyye*'sinde Bezzî'nin bu ikinci kıraatine yer vermesiyle ilgili olarak, okunmayan bu vechin *Teysîr* metnine yapılan ziyadelerden olduğunu belirtmiştir.⁷⁰ Fakat aksine bu kıraat *Teysîr*'de geçmektedir.⁷¹ Ortaya çıkan bu durumla ilgili İbnü'l-Cezerî, Şâtıbî'nin bu vechi eserine taşınmasına dair görüşlerini aktarmış ve Şâtıbî'nin *Teysîr*'e tabi olup bu zayıf rivayeti naklettiğini dile getirmiştir.⁷²

Netice olarak Bezzî'nin hemzesiz bir şekilde okuduğuna dair kıraati Ebû Amr ed-Dânî hocası Ebû'l-Hasen İbn Galbûn'dan (ö. 399/1009) almıştır.⁷³ Fakat *en-Neşr*'in tarikleriyle sabit olmayan ve Dânî'nin rivayeti değil sözü olduğu zikredilen⁷⁴ bu vecihle ilgili 'Umdetü'l-*hullân* müellifi, hemzenin hazfine dair Bezzî'nin bu rivayetinin seb'ada, aşerede ve takribde asla okunmadığını vurgulayarak bu konuya son vermiştir.⁷⁵

3.5. Ankebût Sûresi 29. Âyet

Zübdetü'l-'İrfân müellifi Pâluvî, اَيْنَكُمْ lafzı için yaptığı açıklamada En'âm sûresi 19. âyette geçen اَيْنَكُمْ kelimesi gibi olduğunu zikretmesi⁷⁶ üzerine Muhammed Emîn Efendi bunun doğru bir bilgi olmadığını belirtmiştir. Çünkü En'âm sûresinde Hişâm'ın bir kere اَيْنَكُمْ (med ile) ve bir kere de اَيْنَكُمْ şeklinde iki tercihinin olduğunu⁷⁷ fakat Ankebût sûresinde geçen اَيْنَكُمْ şeklindeki kıraatinin okunmadığını vurgulayarak Pâluvî'ye itiraz etmiştir. O, Ankebût sûresinde geçen bu kelimenin kıraat ilminin öncülerinin ittifakı ile istifham hemzeli mükerrer (tekrar eden)

⁶⁶ Pâluvî, *Zübdetü'l-'İrfân*, 2020, 184.

⁶⁷ Muhammed Emin Efendi, 'Umdetü'l-*hullân*, 2021, 2/470.

⁶⁸ Ebu'l-Hayr Şemsuddîn Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-kırâati'l-aşr*, thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ' (Mısır: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 2/303.

⁶⁹ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-kırâati'l-aşr*, ts., 2/303; Muhammed Emin Efendi, 'Umdetü'l-*hullân*, 2021, 2/470.

⁷⁰ Şâtıbî, *Manzûmetü Hırzi'l-emânî*, 81 (808. beyit).

⁷¹ Dânî, *Kitâbü't-teysîr*, 405.

⁷² İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-kırâati'l-aşr*, ts., 2/303.

⁷³ Ebu'l-Hasen Tahir b. Abdilmün'im İbn Galbûn, *et-Tezkira fi'l-kırâati's-semân*, thk. Eymen Rüsdî Süveyd (Dimeşk: Dâru'l-Ğavsâniyyi li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyyeti, 2009), 2/399-400; Dânî, *Câmi'ul-beyân*, 586-587.

⁷⁴ Kâdî, *el-Vâfi*, 305.

⁷⁵ Muhammed Emin Efendi, 'Umdetü'l-*hullân*, 2021, 2/470.

⁷⁶ Pâluvî, *Zübdetü'l-'İrfân*, 2020, 264.

⁷⁷ Ebû Hafs Sirâcü'd-dîn Ömer en-Neşşâr, *el-Büdüru'z-zâhira fi'l-kırâati'l-aşri'l-mütevâtira*, thk. Ahmed İsa el-Ma'sarâvî (Kuveyt: Dâru'n-Nevâdir, 2011), 1/362.

lafızlardan kabul edildiğini⁷⁸ ve bu öncülerin Hişâm için tek vecihle yani iki hemze arasını sadece elifle ayırarak -ءِئِنَّكُمْ- okuduklarını bildirmiştir.⁷⁹

Bu konuda gerek *Zübdetü'l-ırfân*'nın gerekse *'Umdetü'l-hullân*'ın Ankebût sûresi 28. - اِنَّكُمْ - ve 29. - لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ - اِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ - âyetleri (iki ayrı âyet olmalarına rağmen) mükerrer görüp bu açıklamayı yaptıklarını ve bunun neticesinde istifhamlı mükerrer hemze kaidesine göre imam ve ravilerin tercihlerini anlattıklarını gözden kaçırmamak gerekir. Yine Ankebût sûresi 28. âyetteki - اِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ - istifham hemzeli olmayan bu lafzı Ebû Amr, Ebû Bekir Şu'be, Hamza, Kisâî ve Halefü'l-Âşir'in fethalı bir hemzenin ziyadesiyle اِنَّكُمْ şeklinde istifham hemzesiyle okudukları da dikkatten kaçmaması gerekir.⁸⁰

Pâluvî'nin ve Muhammed Emîn Efendi'nin bütün bu verdiği bilgiler iki âyetin vasledilmesiyle ortaya çıkan hükümlerdir. O zaman, Ankebût sûresi 28. ve 29. âyetlerin her birinde vakfedildiğinde (günümüzde ki icra şekli) yani istifham hemzesinin mükerrerliği bozulduğunda hüküm nasıl olacaktır?

Bu hususla ilgili öncelikli olarak İbn Mücâhid'in *Kitâbü's-seb'a*'sında,⁸¹ Ebu Amr ed-Dânî'nin *Teyisîr*'inde,⁸² ve *Câmi'u'l-beyân*'ında,⁸³ İbnü'l-Cezerî'nin *Neşr-i Kebîr*'inde⁸⁴, Ahmed el-Bennâ'nın (ö. 1117/1705) *İthâfü fûdalâi'l-beşer*'inde⁸⁵ vb. birçok kaynakta bu meselenin aynı âyet içinde yer alan iki hemze gibi görülerek kaidenin bu şekilde işletildiğini özellikle belirtmek isteriz. Ayrıca isimleri zikredilen bu kaynaklar başta olmak üzere *Zübdetü'l-ırfân*'da ve *'Umdetü'l-hullân*'da bu meseleyle ilgili vakfen ya da vaslen ifadesine hiç rastlanılmamıştır.

Kiraat ilmine dair isimlerini saydığımız bütün bu eserlerde müelliflerin vakfen veya vaslen ifadesine yer vermemesi ilk bakışta meseleyi muallakta bıraktıkları düşüncesini yansıtmaktadır. Ancak her bir eserde "mükerrer" ifadesine yer verilmesi hükmün vasıl hâlinde olduğu düşüncesini de kuvvetli bir şekilde öne çıkarmaktadır. O zaman, Ankebût sûresi 28. ve 29. âyetlerde ayrı ayrı vakfedildiğinde mükerrer lafızlara göre değil bir kelimedede iki hemzenin yan yana geldiği kaideye göre imam ve râvîlerin ihtiyarlarının icra edilmesi gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu sonuca göre Hişâm için bir değil iki vecihle okunmalıdır.

Ayrıca -günümüzde aktif olarak eğitim veren- Talib Akbal da *Mufassal Kırâat-i Aşere Kavâid*'nde bu hususa özellikle dikkat çekmiştir. O, Ankebût sûresi 28. ve 29. âyetlerin vaslen istifhamlı mükerrer olarak kabul edildiğini belirtmiştir. Bununla birlikte her bir âyette müstakil olarak vakf yaptıkları için mükerrer lafızlara göre açıklama yapmayı gerekli görmediğini de dile getirmiştir.⁸⁶

Netice olarak, Ankebût sûresi 28. ve 29. âyetlerde ehli edanın günümüzde vakfederek okuduğu tespit edilmiş fakat 29. âyette Hişâm için sadece bir kere اِنَّكُمْ vechini aldıkları ve اِنَّكُمْ

⁷⁸ Ebu'l-Hayr Şemsuddîn Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-kırâati'l-aşr*, thk. Eymen Rüşdî Süveyd (Beyrut: Dâru'l-Ğavsâniyyi li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyyeti, 2018), 2/1178.

⁷⁹ Muhammed Emin Efendi, *'Umdetü'l-hullân*, 2021, 2/605.

⁸⁰ Pâluvî, *Zübdetü'l-ırfân*, 2020, 264.

⁸¹ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, 499-500, 670.

⁸² Dâni, *Kitâbü't-teysîr*, 468, 546.

⁸³ Dâni, *Câmi'ul-beyân*, 665-666, 771.

⁸⁴ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-kırâati'l-aşr*, 2018, 2/1178.

⁸⁵ Dimyâtî, *İthâfü fûdalâi'l-beşer*, 2/277, 516.

⁸⁶ Talip Akbal, *İstanbul Tarîki Ahmed es-Süfi Mesleği Mufassal Kırâat-i Aşere Kavâid* (İstanbul: y.y., 2018), 170.

şeklindeki ikinci vechi almadıkları görülmüştür.⁸⁷ Bunun 'Umdetü'l-hullân'ın açıklamasına binaen sehven yapıldığı kanaatindeyiz. Eğer bahse konu olan âyette vakf yapılırsa -istifham hemzeli mükerrer lafızlardan olmadığı için- Hişâm adına iki vechle yani bir kere iki hemze arasını elifle ve bir kere de elifin hazfiyle okunması gerektiği unutulmamalıdır.

3.6. Muhammed Sûresi 16. Âyet

Pâluvî, انْفَاً lafzını Bezzî'nin bir kere kıraat imamlarının tamamının okuduğu⁸⁸ gibi hemzeden sonra elifle ve bir kere de yine hemzeden sonra elifsiz bir şekilde okuduğunu anlatmıştır.⁸⁹ Muhammed Emîn Efendi bu açıklamaya karşı çıkarak bu ifadelerin metinde bir faydasının olmadığını ve İ'tilâf, Sûfi, Mütkm ve Atâullâh mesleklerinin tamamında ikinci kıraatin -hemzeden sonra elifsiz- alınmadığını özellikle vurgulamıştır.⁹⁰

Ayrıca o, bu itirazını İbnü'l- Cezerî'nin *Neşr-i Kebîr*'ine dayandırarak bu kıraatin Şâtıbiyye ve Teysîr tariklerinde alınmadığını, Bezzî için sadece bir vechle hemzenin meddiyle okunduğunu belirtmiştir. Kıraat imamları arasında bir ihtilafın da olmadığını gayet açık olduğunu söylemiştir.⁹¹

Söz konusu ihtilafa dair Ebû Amr ed-Dânî'nin *Teysîr*'inde yer verdiği görülmüştür. Dâni, her iki rivayeti de okumadığını senetleriyle beraber aktarmakta fakat cumhurun kıraatini okuduğunu zikretmektedir.⁹² Ayrıca Şâtıbî'nin de *Teysîr*'de bahsedilen bu kıraati *Kasîdetü'l-lâmiyye*'sine olduğu gibi aktardığı görülmüştür.⁹³ İbnül-Cezerî ise Dâni'nin açıklamasının üzerine bir değerlendirme yaparak Ebü'l-Feth Fâris b. Ahmed'in (ö. 401/1010) bu rivayetinde yalnız kaldığını, kıraat imamlarının hiçbirinden bu kıraatin rivayet edilmediğini ve yine Bezzî'nin bu okuyuşunun *Şâtıbiyye* ve *Teysîr* tariklerine dahil olabileceği bir yönünün de olmadığını söylemiştir.⁹⁴

Netice olarak kıraat ilminde ehl-i tahkîk Bezzî için hemzeden sonra elifsiz bir şekilde okunduğuna dair kıraatin *Şâtıbiyye* tarikinde olmadığını zikretmiş ve onun için kıraat imamlarının tamamının okuduğu şekilde rivayetten başka -hemzeden sonra elifle- bir kıraatin de okunmadığını belirtmiştir.⁹⁵

Sonuç

Seyyid Hâmid el-Pâluvî, *Zübdetü'l-'İrfân*'da on kıraat imamının rivayet ettiği kıraat farklılıklarını ele aldığı bazı hususlarda kıraat ilminin temel kaynaklarıyla çelişen açıklamalar yapmıştır. Muhammed Emîn Efendi, yazmış olduğu *'Umdetü'l-hullân* adındaki şerhte Pâluvî'nin yapmış olduğu bu hatalara karşı çıkmış ve bazen de tenkit etmiştir. O, bu hataları tashih ettikten sonra karşı çıktığı hususların çoğunu İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr*'i, Ebû Amr ed-Dânî'nin *et-Teysîr*'i ve Şâtıbî'nin *Kasîdetü'l-lâmiyye*'si gibi kıraat ilminin temel kaynaklarına dayandırarak gerekçelendirmiştir.

⁸⁷ Ali Şahin, *İstanbul Tarîki Ahmed es-Sûfi Mesleğine Göre Kıraat-i Aşere Suretleri* (İstanbul: y.y., 1992), 769; Mithat Aça, *es-Suveru bi'l-kirâati'l-aşri's-suğrâ* (İstanbul: Hacıveyiszâde İlim ve Kültür Vakfı Yayınevi, 2021), 2/165.

⁸⁸ Dâni, *Câmi'ul-beyân*, 722-723; Hemezânî, *Ğâyetü'l-i ihtisâr*, 2/660.

⁸⁹ Pâluvî, *Zübdetü'l-'İrfân*, 2020, 326.

⁹⁰ Muhammed Emin Efendi, *'Umdetü'l-hullân*, 2021, 2/712.

⁹¹ Muhammed Emin Efendi, *'Umdetü'l-hullân*, 2021, 2/712.

⁹² Dâni, *Kitâbü't-teysîr*, 515.

⁹³ Alemüddîn Ali b. Muhammed es-Sehâvî, *Fethu'l-vasîf fi şerhi'l-Kaşîd*, thk. Mevlây Muhammed İdrîsî Tâhirî (Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 2002), 4/1247 (1039. beyit).

⁹⁴ İbnü'l-Cezerî, *Neşru'l-kirâati'l-aşr*, ts., 2/374.

⁹⁵ Kâdî, *el-Vâfi*, 361-362.

En'âm sûresi 90. âyette geçen *أَفْتَدِي* ve İbrâhîm sûresi 37. âyette geçen *أَفْتَدِي* kelimeleri örneğinde olduğu gibi *'Umdetü'l-hullân* müellifinin, kıraat ilminin temel kaynaklarının ihtilaf içinde olduğu meselelerde bile Pâluvî'ye itirazında geri kalmadığı aksine net bir şekilde yargıya vardığı da görülmüştür. Örneğin Sehâvî'nin *Fetḥu'l-vasîṭi*' ve Mevsilî'nin *Şerḥu Şu'le'si 'Umdetü'l-ḥullân* ile hemfikir iken Makdisî'nin *İbrâzû'l-me'ânî'si* ve İbnü'l-Kâsîh'ın *Sirâcü'l-kâri'si Zübdetü'l-'ırfân*'la aynı düşüncededir.

Yine Muhammed Emîn Efendi, Ankebût sûresi 28. ve 29. âyetlerde geçen mükerrer lafızlarda *Zübdetü'l-'ırfân* metnini tashih etmiş ve Hişâm'ın tercihinine dair yaptığı açıklamada kapalı ve zor bir konuyu net ifadelerle açıklığa kavuşturmuştur. O, bu sûrede geçen, *أَفْتَدِي* kelimesinin kıraat ilminin öncülerinin ittifakı ile istifham hemzeli mükerrer lafızlardan olduğunu ve Hişâm için tek vecihle yani iki hemze arasını sadece elifle ayırarak *-ءَأَفْتَدِيكُمْ-* okunduğunu vurgulamıştır. Bununla birlikte onun yapmış olduğu tashihin günümüz kıraat tedrisinde ekseriyetle yanlış anlaşıldığı görülmüştür. İcrada her bir âyette müstakil olarak vakf yapıldığı halde Hişâm'ın tercihinine dair uygulamanın noksan olduğu *أَفْتَدِيكُمْ* şeklindeki ikinci vechin okunmadığı- tespit edilmiştir.

Bu çalışmada Muhammed Emîn Efendi'nin yapmış olduğu tashihlerin sadece bir kısmı alınmıştır. Onun, Pâluvî'nin kıraat ilminin temel kaynaklarıyla çelişen açıklamalarını delillendirerek tashih ettiği ve ortada kapalı bir husus bırakmadan kesin bir yargıya vardığı görülmüştür. Muhammed Emîn Efendi'nin yapmış olduğu tashihleri kaçırmama adına özellikle kıraat tedrisinde *Zübdetü'l-'ırfân*'la beraber *'Umdetü'l-hullân*'ın da okunmasının faydalı olacağı kanaati hasıl olmuştur.

Author Contribution / Yazar Katkısı: Research design / Çalışmanın tasarlanması: HİÜ (%80), AÇ (%20); Literature review / Literatür taraması: HİÜ (%80), AÇ (%20); Data collection / Veri toplama: HİÜ (%80), AÇ (%20); Data analysis / Veri analizi: HİÜ (%80), AÇ (%20); Writing the article / Makalenin yazımı: HİÜ (%80), AÇ (%20); Revision the article / Makale revizyonu: HİÜ (%80), AÇ (%20).

Funding / Finansman: This research received no external funding. / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Conflicts of Interest / Çıkar Çatışması: The authors declare no conflict of interest. / Yazarlar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Sustainable Development Goals (SDG) / Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SDG): Doesn't Support / Desteklemiyor

Kaynakça

- Aça, Mithat. *es-Suveru bi'l-kırââtî'l-aşri's-suğrâ*. 2 Cilt. İstanbul: Hacıveyiszâde İlim ve Kültür Vakfı Yayınevi, 2021.
- Ağırbaş, Abdulhekim. *Kırâat Eğitim-Öğretim Geleneği ve Günümüzdeki Uygulamalar*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Basım, 2022.
- Akakuş, Recep. *Tarihsel Boyutuyla Kur'ân-ı Kerîm Öğretimi ve Reîsü'l-Kurrâlık*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2008.
- Akaslan, Yaşar. *Kıraat İlminin Temel Kaynakları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2021.
- Akaslan, Yaşar. "Türkiye'de Kıraat İlmi Eğitim-Öğretimi". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 22/2 (Aralık 2018), 1081-1107.
- Akbal, Talip. *İstanbul Tarîki Ahmed es-Sûfî Mesleği Mufassal Kırâat-i Aşere Kavâidî*. İstanbul: y.y., 2018.
- Akdemir, Mustafa Atilla. *Hâmid b. Abdülfettâh el-Pâluvî'nin Hayatı İlmi Şahsiyeti Eserleri ve Zübdetü'l-'İrfân fî vücûhi'l- Qur'ân Adlı Eserin Metodolojik Tanıtımı ve Tahkîki*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999.
- Akyüz, Abdullah. *Osmanlı Kurrâları*. İstanbul: Rabbani Yayınevi, 2021.
- Alanoğlu, Murat. *Osmanlı İdârî Sistemi İçerisinde Palu Hükûmeti*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- Aydınlı, Abdullah. "Muttasıl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/405. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.
- Bağdatlı, İsmail Paşa. *Hediyyetü'l-'ârifîn esmâü'l-müellifîn ve âşâru'l-muşannifîn*. thk. Rifat Bilge - Mahmud Kemal İnal. 2 Cilt. İstanbul: Vekâletü'l-Ma'ârif Matbası, 1951.
- Baltacı, Cahit. *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri Teşkilat - Tarih*. İstanbul: İrfan Yayınları, 1976.
- Bostan, Osman. *Ahmed er-Rüşdî ve Mürşidü't-Talebe Adlı Eserinin Kıraat İlmindeki Yeri*. Ankara: Fecr Yayınları, 2022.
- Çelik, Nizamettin. "Seyyid Hâmid b. el-Hâc Abdülfettâh el-Pâluvî ve Kırâat İlmindeki Konumu". *Diyanet İlmî Dergi* 57/3 (2021), 725-748.
- Çollak, Fatih. "Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları- IV". *Reîsü'l-Kurrâlık Müessesesi ve Esâmi-i Kurrâ Defteri*. ed. Bedreddin Çetiner. 37/179-240. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2001.
- Dânî, Ebû Amr Osman b. Saîd. *Câmi'ul-beyân fî'l- kırââtî's-seb'*. thk. Muhammed Sadûg el-Cezâiri. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005.
- Dânî, Ebû Amr Osman b. Saîd. *Kitâbü't-teysîr fî'l- kırââtî's-seb'a*. thk. Halef Humûd eş-Şeğdiliyyi. Hâil: Daru'l-Endülüs lin-Neşr vet'-Tevzî', 2015.
- Demir, Abdullah. *1767-1774 (h. 1181-1188) Tarihli Harput Şer'iyye Sicili (Metin Değerlendirme Varak 1 -44)*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Demirpolat, Enver. "Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu". *Artukoğullarından Cumhuriyet'e Kadar Harputlu Müellifler*. ed. Enver Çeker. 2/667-676. Elazığ: Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, 2013.
- Develioğlu, Abdullah. *Büyük İnsanlar: Üç Bin Türk ve İslam Müellifi*. İstanbul: Yaylacık Matbası, 1973.
- Dimyâtî, Ahmed b. Muhammed el-Bennâ. *İthâfü fudâlâi'l-beşer bi'l-kırââtî'l-erba'at-i 'aşer*. thk. Abdurrahim et-Tarhûni. 2 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2009.
- Ebû Hayyân, Muhâmmed b. Yusuf el-Endelûsî. *el-Bahru'l-muḥîṭ fî't-tefsîri*. thk. Sıtkî Muhammed Cemîl. 11 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2010.

- Ebû Şâme el-Makdisî, Ebü'l-Kâsım Şihâbüddîn Abdurrahmân b. İsmâîl b. İbrâhîm. *İbrâzü'l-me'ânî min Hırzî'l-emânî fi'l-kırâati's-seb'î*. thk. İbrahim Atve Ivaz. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1981.
- Eğimli, Eşrefzâde Muhammed Hulûsî. *Esâmî-i kurrâ-i kirâm-ı mübîn Defteri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, 6545, 129.
- Eskâtî, Ahmed b. Ömer. *Ecvibetü'l-mesâil-i'l-müşkilâti fi 'ilmi'l-kırâati*. thk. Emin Muhammed Ahmed eş-Şeyh eş-Şenkâtî. Riyâd: Dâr-u Kunûz-ü İşbîliyyâ, 2008.
- Evliya Çelebi, Mehmed Zillî İbn-i Derviş. *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*. 2 Cilt. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2. Basım, 2008.
- Ebu Ali Fârisî, Hasan b. Ahmed b. Abdülgaffâr. *el-Hücce li'l- kurrâi's-seb'a*. thk. Bedreddin Kahveci - Beşir Cüveycâtî. 7 Cilt. Dimeşk: Dâru'l-Me'mun li't-Türâs, 1984.
- Fırat, Yavuz. *Tecvid ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İlkharf Yayınevi, 2018.
- Gökdemir, Ahmet. *Ali b. Süleyman el-Mansûrî ve Meşhur Mısır Tarihi Kurrâları*. İstanbul: Ravza Yayınları, 2018.
- Gökdemir, Ahmet. "Genel Hatlarıyla Osmanlı Kıraat Âlimleri (Eğitim-Öğretim, Meslek ve Telifleri Bağlamında)". *Osmanlı Dönemi İlmî Çalışmaları II*. Ankara: Sonçağ Yayıncılık, 2021.
- Havuz, Hasan Hüseyin. *İmâm Âsım ve Âsım Kıraatı*. İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2025.
- Hemezânî, Ebu'l-Alâ Hasan b. Ahmed. *Ğâyetü'l-i ihtisâr fi kırâati'l-aşerat-i eimmeti'l-emşâr*. thk. Eşref Muhammed. 2 Cilt. Cidde: Cemâatü'l-Hayriyye, 1994.
- İbn Ebû Meryem, Nasr b. Ali b. Muhammed b. Ebû Abdullah. *el-Mûdahfi vüçûhi'l-kırâat*. thk. Ömer Hamdân el-Kubeyisî. 3 Cilt. Cidde: Cemâatü'l-Hayriyye, 1993.
- İbn Ğalbûn, Ebu'l-Hasen Tahir b. Abdilmün'im. *et-Tezkira fi'l-kırâati's-semân*. thk. Eymen Rüşdî Süveyd. 2 Cilt. Dimeşk: Dâru'l-Ğavsâniyyi li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyyeti, 2009.
- İbn Mücahid, Ebubekir Ahmed b. Musa et-Temîmî. *Kitâbü's-seb'a fi'l-kırâat*. thk. Şevki Dayf. Mısır: Dâru'l-Meârif, 1972.
- İbn Zencele, Abdurrahman b. Muhammed b. Ebu Zür'a. *Hüccetü'l-kırâat*. thk. Saîd el-Afgâni. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2014.
- İbnü'l-Cezerî, Ebu'l-Hayr Şemsuddîn Muhammed b. Muhammed. *el-İdâhu li-metni'd-Dürre*. thk. Abdulfettah Abdulğani el-Kâdî. Mısır: Dâru'l-Ğavsânî, 2018.
- İbnü'l-Cezerî, Ebu'l-Hayr Şemsuddîn Muhammed b. Muhammed. *Neşru'l-kırâati'l-aşr*. thk. Eymen Rüşdî Süveyd. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğavsâniyyi li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyyeti, 2018.
- İbnü'l-Cezerî, Ebu'l-Hayr Şemsuddîn Muhammed b. Muhammed. *Neşru'l-kırâati'l-aşr*. thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ'. 2 Cilt. Mısır: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- İbnü'l-Cezerî, Ebu'l-Hayr Şemsuddîn Muhammed b. Muhammed. *Tahbîrü't-teysîr fi kırâ'ati'l-eimmeti'l-aşera*. thk. Ahmed Muhammed Muflih el-Kudat. Ürdün: Daru'l-Furkân li'n-Neşri ve't-Tevzi', 2000.
- İbnü'l-Cezerî, Ebu'l-Hayr Şemsuddîn Muhammed b. Muhammed. *Takrîbü'n-neşr fi'l-kırâati'l-aşr*. thk. Mehmet Çaba. İstanbul: Haciveyiszâde İlim ve Kültür Vakfı Yayınevi, 2024.
- İbnü'l-Cezerî, Ebu'l-Hayr Şemsuddîn Muhammed b. Muhammed. *Ṭayyibetü'n-neşr fi'l-kırâati'l-aşr*. thk. Muhammed Temîm Zü'bî. Medine: Mektebetü'l-Mevrid, 5. Basım, 2012.
- İbnü'l-Kâsım, Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. el-Hasan. *Sirâcü'l-kâri'i'l-mübtedî ve tezkaru'l-mukri'i'l-müntehî*. thk. Muhammed Abdülkadir Şahin. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2. Basım, 2004.
- Jasime, Orhan. *Molla Muhammed Emin Efendizâde'nin Lâhika li's-Şârihi'l-Bâisi'l-Fakîr fi İzâhi Bâbi'l-İdğâmi'l-Kebîr Adli Eserinin Tahkiki*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Kâdî, Abdulfettah Abdulğani. *el-Vâfi fi şerhi's-Sâtibiyye*. Cidde: Mektebetü's-Sevâdî, 4. Basım, 1992.

- Kastallânî, Ebü'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr. *Letâifü'l-işârât li funûni'l-kıraât*. thk. Merkezü'd-Dirâseti'l-Kur'âniyye. 10 Cilt. Medine: Merkezü'd-Dirâseti'l-Kur'âniyye, 2012.
- Kehhâle, Ömer Rıza. *Mü'cemü'l müellifin terâcimü muşannif'l-kütübi'l 'Arabiyye*. 15 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Müsenâ, 1993.
- Köşklü, Zerrin. "Vakfiyelere Göre 17. ve 18. Yüzyıllarda Bir Eğitim Kurumu Olarak Osmanlı Darükkurraları". *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 14 (2000), 271-278.
- Mehmed Tâhir Efendi, Bursalı. *Osmanlı Müellifleri*. thk. A. Fikri Yavuz - İsmail Özen. 3 Cilt. İstanbul: Meral Yayınevi, ts.
- Mekkî b. Ebî Tâlib. *el-Keşf 'an vücûhi'l-kırâati's-seb' ve ilelihâ ve hücecihâ*. thk. Muhyiddîn Ramazan. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 3. Basım, 1984.
- Muhammed Emin Efendi, Molla. *el-Âsârü'l-mecâdiyye fî'l-menâkıbi'l-Hâlidiyye*. İstanbul: Mahmut Bey Matbaası, 1314.
- Muhammed Emin Efendi, Molla. *Lâhika li's-şârihi'l-bâisi'l-fakîr fî idâhi bâbi'l-idğâmi'l-kebîr*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İbrâhim Efendi, 34.
- Muhammed Emin Efendi, Molla. *Tuhfetü'l-emîn fî vukûfi'l-Kur'âni'l-Mübîn*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Üsküdarlı, 89.
- Muhammed Emin Efendi, Molla. *Zühru'l-erîb fî idâhi'l-cem'ı bi't-takrîb*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İbrâhim Efendi, 11.
- Muhammed Emin Efendi, Molla. *Umdetü'l-hullân fî idâhi Zübdeti'l-'ırfân*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Hafız Ali Üsküdarlı, US0045, 527.
- Muhammed Emin Efendi, Molla. *Umdetü'l-hullân fî idâhi Zübdeti'l-'ırfân*. Edirne: Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi, Selimiye Basmalar, 1403, 526.
- Muhammed Emin Efendi, Molla. *Umdetü'l-hullân fî idâhi Zübdeti'l-'ırfân*. thk. Mehmet Çaba. 2 Cilt. İstanbul: Hacıveyszâde İlim ve Kültür Vakfı Yayınevi, 2021.
- Muhammed Şu'le el-Mevsilî. *Kenzü'l-me'ânî fî şerhi Hırzi'l-emânî*. thk. Muhammed İbrahim el-Meşhedânî. 2 Cilt. Dimeşk: Dâru'l-Ğavsâniyyi li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyyeti, 2012.
- Neşşâr, Ebû Hafs Sirâcü'd-dîn Ömer. *el-Büdûru'z-zâhira fî'l-kırâati'l-aşri'l-mütevâtira*. thk. Ahmed İsâ el-Ma'sarâvî. 4 Cilt. Kuveyt: Dâru'n-Nevâdir, 2. Basım, 2011.
- Nüveyrî, Muhammed b. Ali. *Şerhu Tayyibeti'n-neşr*. thk. Mecdî Muhammed Surûr Sa'd Baslûm. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Öngel, İbrahim. "Diyanet İşleri Başkanlığı Hizmet İçi Eğitim Kurslarında Kıraat Eğitimi (İstanbul Haseki Dini Yüksek İhtisas Merkezi Örneği)". *Türkiye'de Kur'an Ve Kıraat Eğitimi*. Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2021.
- Öngören, Reşat. "Molla Mehmed Emin Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/258-259. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005.
- Pâluvî, Hâmid b. Abdülfettâh. *Zübdetü'l-'ırfân fî vücûhi'l- Kur'ân*. thk. Mustafa Atilla Akdemir. 2 Cilt. Dubai: Câizetü Dubey ed-Düveliyye, 2020.
- Pâluvî, Hâmid b. Abdülfettâh. *Zübdetü'l-'ırfân fî vücûhi'l- Kur'ân*. thk. Halil İbrahim Üren. İstanbul: Hacıveyszâde İlim ve Kültür Vakfı Yayınevi, 2020.
- Pâluvî, Hâmid b. Abdülfettâh. *Zübdetü'l-'ırfân fî vücûhi'l- Kur'ân*. İzmir: Tire Necip Paşa Kütüphanesi, Diğer Vakıflar, 52-1, 1a-102b.
- Pâluvî, Hâmid b. Abdülfettâh. *Zübdetü'l-'ırfân fî vücûhi'l- Kur'ân*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Kasidecizâde, 15/01, 1b-94a.
- Polat, Salahattin. "Ferd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/368-369. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- Sehâvî, Alemüddîn Ali b. Muhammed. *Fethü'l-vasîf fî şerhi'l-Kaşîd*. thk. Mevlây Muhammed İdrîsî Tâhirî. 4 Cilt. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 2002.
- Semin el-Halebî, Ahmet b. Yusuf. *Dürü'l-meşun fî 'ulûmi'l-kitabi'l-meknun*. thk. Ahmed Muhammed Herat. 11 Cilt. Dimeşk: Dâru'l-Kalem, ts.

- Şahin, Ali. *İstanbul Tarîki Ahmed es-Sûfî Mesleğine Göre Kırâat-i Aşere Suretleri*. İstanbul: y.y., 1992.
- Şâtıbî, Ebû Muhammed Kâsım b. Fîrruh b. Halef. *Hirzû'l-emânî ve vechü't-tehânî fi'l-kırâ'âti's-seb'*. thk. Eymen Rüşdî Süveyd. Mısır: Dâru'l-Ğavsâniyyi li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyyeti, 2. Basım, 2021.
- Şâtıbî, Ebû Muhammed Kâsım b. Fîrruh b. Halef. *Manzûmetü Hirzi'l-emânî ve vechü't-tehânî fi'l-kırâ'âti's-seb'*. thk. Eymen Rüşdî Süveyd. Bahreyn: Dâru Nûru'l-Mektebât, 2013.
- Taşköprizâde, Ahmed b. Mustafa. *eş-Şağâiku'n-nu'mâniyye fi 'ulemâi'd-devleti'l-Oşmâniyye*. çev. Muharrem Tan. İz Yayıncılık, 2007.
- Üren, Halil İbrahim. *Molla Muhammed Emin Efendi ve 'Umdetü'l-hullân fi îdâhi Zübdeti'l-'ırfân Adlı Eserin Kırâat İlmindeki Yeri*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024.
- Yapıcı, Süleyman. *Palu Tarih-Kültür-İdari ve Sosyal Yapı*. Elazığ: Anıl Matbaa ve Cilt Evi, 2004.
- Yücel, Ahmet. "Sika". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/175-176. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.

Some of the Qirā'āt Wajihis of Zubdat al-'Irfân Commentator Muhammad Amîn Efendi's Objections to Pâluvî

Halil İbrahim ÜREN¹ Ali ÇİFTÇİ²

¹ Öğr. Gör. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi, Kuran-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Anabilim Dalı, Konya, Türkiye

Lecturer PhD, Necmettin Erbakan University, Ahmet Keleşoğlu İlahiyat, Department of Department of Quranic Recitation, Konya, Türkiye
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7714-282X> | ROR ID: <https://ror.org/013s3zh21> | hibrahim1453@hotmail.com
Corresponding Author/Sorumlu Yazar

² Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi, Kuran-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Anabilim Dalı, Konya, Türkiye

Assoc. Prof., Necmettin Erbakan University, Faculty of Ahmet Keleşoğlu, Department of Quranic Recitation, Konya, Türkiye
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4393-6963> | ROR ID: <https://ror.org/013s3zh21> | aciftci@erbakan.edu.tr

EXTENDED ABSTRACT

Introduction: This study examines the objections raised by Muhammad Amîn Efendi, the commentator of Zübdetü'l-'ırfân, regarding certain recitations in Pâluvî's work. Sayyid Hâmid al-Pâluvî's Zübdetü'l-'ırfân fî vücûhi'l-Qur'ân and its commentary by Muhammad Amîn Efendi, titled 'Umdetü'l-ḥullân fî îdâhi Zübdeti'l-'ırfân, are seminal works in the science of recitation (qirā'at) that have retained their significance over centuries. Since Pâluvî left certain points in Zübdetü'l-'ırfân either ambiguous or insufficiently elaborated, Muhammad Amîn Efendi sought to clarify these issues. This study aims to highlight the specific points that Muhammad Amîn Efendi clarified, corrected, and completed, focusing on prominent verses. By addressing the missing aspects of Zübdetü'l-'ırfân, this research fills a significant gap in the literature of the Qur'anic recitation.

Method: This study utilizes the document analysis method, a qualitative research approach. Data identified in the primary works were interpreted by comparing them with information from fundamental sources in the science of recitation. First, specific qirā'āt variants that Muhammad Amîn Efendi objected to in 'Umdetü'l-ḥullân were identified. Although numerous examples were found within the contexts of both usûl (principles) and farsh al-ḥurûf (specific word variations), only the most prominent variants were included due to the study's scope. Furthermore, the points of contention raised by Muhammad Amîn Efendi were not merely presented in a descriptive manner; they were systematically compared with established literature to place the problem on a rigorous scientific basis.

Findings: In Sayyid Hâmid al-Pâluvî's work, Zübdetü'l-'ırfân fî vücûhi'l-Qur'ân, topics related to the science of recitation are addressed in a concise and practical manner; however, several crucial points remain unclear. Muhammad Amîn Efendi's commentary clarifies these ambiguities, completes missing information, and corrects issues that contradict the established practices of the pioneers of qirā'āt. He justified his corrections by citing fundamental sources of the field. In his explanations, Muhammad Amîn Efendi occasionally chose to correct the text directly, while at other times, he provided multifaceted evaluations by assessing the issues from various theological and linguistic perspectives.

Discussion: Zübdetü'l-'ırfân is a foundational source in both Ottoman recitation teaching and contemporary recitation education in Türkiye. As a reference for those studying the seven (qirā'āt al-sab'a) and ten (qirā'āt al-ashara) readings, the ambiguity or insufficiency of certain sections has previously raised questions regarding the accuracy of its information. 'Umdetü'l-ḥullân, as its commentary, resolves these problematic issues through examples and scholarly justifications. The analysis of 'Umdetü'l-ḥullân reveals that Zübdetü'l-'ırfân occasionally contradicts fundamental sources, albeit to a limited extent. This situation raises the critical question of whether Zübdetü'l-'ırfân can be accurately studied without the guidance of 'Umdetü'l-ḥullân.

Conclusion: In Zübdetü'l-ırfân, Sayyid Hâmid al-Pâluvî made certain statements regarding the differences in the ten recitations that conflict with fundamental sources. Muhammad Amîn Efendi identified these errors in 'Umdetü'l-ğullân, offering criticisms and corrections based on the primary literature of the science of Qur'ânic recitation. It is observed that Muhammad Amîn Efendi meticulously evaluated every aspect of Pâluvî's contradictory explanations to reach well-substantiated conclusions, leaving no room for doubt for the reader or student of the Qur'ân.

Recommendation: To ensure that the corrections made by Muhammad Amîn Efendi are fully integrated into the learning process, it is recommended that 'Umdetü'l-ğullân be read alongside Zübdetü'l-ırfân, particularly in formal recitation pedagogy. Because Zübdetü'l-ırfân employs a highly concise style, it often leaves topics incomplete. Therefore, a comprehensive understanding of Zübdetü'l-ırfân appears unattainable without the insights provided by 'Umdetü'l-ğullân.

Keywords: The Science of Qur'ânic Recitation, Sayyid Hâmid al-Pâluvî, Muhammad Amîn Efendi, Zübdetü'l-ırfân, 'Umdetü'l-ğullân, Criticism.